

Lena Kåreland

Den skönlitterära texten i skola och lärarutbildning – Om läsning och litteraturundervisning

I Carl-Henning Wijkmarks Augustprisbelönade roman *Stundande natten* 2007 möter vi skådespelaren Hasse som ligger på sal 5 och väntar på att dö. Under de monotona sjukhusdagarna läser han mycket, och sjukhusbibliotekarien är en viktig person för honom i livets slutskede. Hasse läser bland annat Leo Tolstojs krigsnoveller, vilket ger honom en ny syn på vad det innebär att dö. Han har bestämt sig för att konfrontera och undfly sin fiende – döden – genom att läsa så mycket som möjligt om ämnet i fråga. Han vill suga i sig allt han orkar och hinner med, "dikt, konst, filosofi, antropologi, religion".¹ Denna glimt från Wijkmarks roman belyser litteraturens roll i fråga om att vidga vyerna, att ge nya insikter och, i detta speciella fall, också ge möjligheter att lättare stå ut med en svår tillvaro. För Hasse var litteraturen viktig, kanske rentav livsviktig.

Vad är litteraturen bra för?

En fråga som ofta ställs idag är: vad är litteraturen bra för? Den

¹ Carl-Henning Wijkmark, *Stundande natten*, 2007, s. 20.

akademiska debatten har handlat om humanioras kris och litteraturens funktion och nytta. Frågan har besvarats både från litteraturvetenskapligt håll och utifrån kunskapsfilosofisk synvinkel. Konstens kognitiva och kunskapsmässiga dimensioner är ett ämne som diskuteras framförallt inom estetikdisciplinen. Det finns idag ett stort intresse för den estetiska receptionen liksom för konstnärliga produkters betydelse för människors hälsa och välbefinnande.² Vi kan också påminna oss den kanondebatt som tagits upp även i Sverige. Särskilt intensivt diskuterades kanonfrågor sommaren 2007, då de också väckte politiskt intresse.³ Debatten handlade om skolans roll som förvaltare av en litterär kanon och ett nationellt kulturarv. Sedan länge har skönlitteraturens betydelse och plats i skolan varit ett ämne för debatt, och åsikterna går ofta i sär. Flera avhandlingar har under det senaste decenniet också publicerats inom det relativt nya forskningsområdet svenskämnets didaktik.⁴

² Några titlar kan nämnas som exempel: Se t.ex. *Konsterna och själen. Estetik ur ett humanvetenskapligt perspektiv*, Kungl. Vitterhets historie- och antikvitets Akademien, konferenser 61, 2006. I denna antologi har samlats ett femtontal konferensbidrag av forskare från olika discipliner. Se även Michael Wood, *Literature and the Taste of Knowledge*, Cambridge, 2005, där Wood ställer sig frågan på vad sätt litteraturen ger kunskap och vilket slags kunskap det i så fall rör sig om. Edward Mendelson, betonar i *The Things That Matter. What Seven Classic Novels Have to Say About the Stages of Life*, New York, 2006, sambandet mellan liv och litteratur samt känslans betydelse vid litteraturläsning med utgångspunkt från några klassiska romaner. Se också Karin Littau, *Theories of Reading: Books, Bodies and Bibliomania*, Polity Press, 2006. Littau visar bl.a. hur våra läsvanor och synen på läsningen förändrats i samband med bokmarknadens förändringar.

³ Det var folkpartisten Cecilia Wikström som drog igång debatten med artikeln 'Skapa svensk litteraturkanon', *Sydsvenska Dagbladet* 22/7 2006. Om kanonfrågan se också Lars Brink, 'Konsensus om kanon?', *Kanon och tradition*, red. Lars Brink & Roy Nilsson, 2006, s. 149 – 180.

⁴ Bland avhandlingar från senare år som behandlar läsning av skönlitteratur i skolan kan nämnas: Kerstin Bergöö, *Vilket svenskämne? Grundskolans svenskämnen i ett lärarutbildningsperspektiv*, 2005, Birgitta Bommarco, *Texter i dialog. En*

Även litteraturundervisningen på universitetsnivå har tagits upp i debattböcker och i pressen, t.ex. i Torbjörn Forslids och Anders Ohlssons bok med den lätt provocativa titeln *Hamlet eller Hamilton*, 2008.⁵ Vi kan alltså konstatera att litteraturens roll i samhället utan tvekan kan sägas vara under omvandling. Många av dagens studenter har en populärkulturell beläsenhet och referensram. Men på universitetet möter de en utpräglat finkulturell kanon. Titeln på litteraturvetaren Magnus Perssons bok *Varför läsa litteratur?* ställer frågan om skönlitteraturens roll på sin spets. Persson har framförallt studerat hur man legitimerar litteraturläsningen i aktuella styrdokument, d.v.s. läro- och kursplaner, samt inom litteraturvetenskapen och svensklärarutbildningen. Han har även gjort en genomgång av hur litteraturläsning motiveras i läromedel.⁶

De frågor som Magnus Persson ställer är av vikt även för det projekt "Den skönlitterära texten i skola och lärarutbildning. Om läsning och litteraturundervisning", som är ämnet för denna artikel.⁷ Projektet, där åtta högskolor och universitet samarbetar, har mångdisciplinär karaktär och knyter an till de specialområden som de olika deltagarna representerar, d.v.s. litteraturpedagogik, genus-

studie i gymnasieelevers litteraturläsning, 2006, Annette Ewald, *Läskulturer. Lärare, elever och litteraturläsning i grundskolans mellanår*, 2007, Gunilla Molloy, *Läraren-Litteraturen-Eleven. En studie om läsning av skönlitteratur på högstadiet*, 2002, Christina Olin-Scheller, *Mellan Dante och Big Brother. En studie om gymnasieelevers textvärldar*, 2007, Helen Schmidl, *Från vildmark till ängel i grön klänning. Receptionsanalyser av läsning i åttonde klass*, 2008, och Maria Ulfgård, *För att bli kvinna – och av lust. En studie i tonårsflickors läsning*, 2002.

⁵ Se också Svante Nordin, *Humaniora i Sverige. Framväxt, guldålder, kris*, 2008.

⁶ Magnus Persson, *Varför läsa litteratur?*, 2007.

⁷ Projektet finansieras med medel från Vetenskapsrådets utbildningsvetenskapliga kommitté och startade år 2005. En antologi, där de åtta projektdeltagarna medverkar, beräknas utges vid årsskiftet 2008/2009. De åtta forskarna representerar sju olika orter: Uppsala, Växjö, Linköping, Jönköping, Göteborg, Gävle och Oslo. Dessutom avser flera av projektdeltagarna att ge ut egna monografier.

forskning, receptionsforskning, diskursanalys och barnlitteratur. Sju litteraturvetare och en pedagog medverkar i projektet, som kan ses mot bakgrund av den pågående diskussionen om läsning och litteraturundervisning och fogar in sig i raden av studier kring litteraturens roll och betydelse.

Vad har skönlitteraturen för betydelse i dagens globaliserade konsumtionssamhälle, präglad av en medieteknologisk utveckling som i hög grad förändrat läsvanorna, framförallt bland de unga? Larmrapporter om hur lite både unga och äldre läser har duggat tätt. I skolan är det framförallt pojkar som har en negativ attityd till läsning.⁸ Dagens elever både i skolan och inom lärarutbildningen lever inte i något kulturellt homogent samhälle. Det är t.ex. inte längre självklart att man i skolan ska läsa verk av de stora svenska författarna. Det är inte heller tal om att ge eleverna en nationell fostran, där de företrädesvis får möta de stora svenska författarna. Det strider mot skolans läroplaner, där det istället talas om betydelsen av att utveckla "förståelse för andra kulturer". Det s. k. kulturarvet måste i dag tolkas i vidare termer än de strikt nationella. Man kan också fråga sig vilken roll den tryckta boken egentligen spelar i en skola där läro- och kursplaner kraftfullt talar om det vidgade textbegreppet, vilket omfattar även filmer, dataspel och andra medieformer. Narrativ fantasi kan utvecklas inte bara genom litteraturen. Att hävda att litteraturundervisningen inom svenskämnet står inför något av en legitimitetskris är således knappast en överdrift.

Utgångspunkten för de olika studier som ingår i projektet är alltså skolans svenskämne. Det är fortfarande det största och mest omfattande ämnet i skolan, och det är likaså det största ämnet inom lärarutbildningen. Det är vidare som redan berörts ett ämne som kontinuerligt varit föremål för debatt. Det finns många uppfattningar om hur svensklärarens uppdrag ska tolkas. Även svensk-

⁸ Enligt en rapport från Statistiska Centralbyrån 2007 har det skett en ökning bland andelen män som aldrig läser någon bok. Denna grupp utgör idag 31%.

lärarna själva och forskare inom svenskämnets didaktik har delade meningar om litteraturens ställning, funktion och relevans i dagens skola, liksom om ämnets utformning och karaktär. Ska det vara ett identitetsskapande ämne, ett färdighetsämne, ett demokratiutvecklande ämne eller ett ämne som ger ökad förståelse för själva det litterära berättandet?

I projektet om den skönlitterära texten i skola och lärarutbildning anläggs ett brett perspektiv vid studiet av skönlitteraturens roll i ungdomsskolan och i den nya lärarutbildningen som startade 2001. Vad som framförallt granskas är relationen mellan skolämne, lärarutbildningsämne och forskningsämnena litteraturvetenskap och svenska med didaktisk inriktning. Svenskämnets innehåll analyseras bl.a. utifrån begrepp som demokrati, värdegrund och genus. Vidare uppmärksammas det faktum att det inom de olika lärarutbildningarna har utvecklats skilda organisationer för undervisningen. Både strukturerna för undervisningen och det faktiska innehållet är olika. Inom projektet studeras skillnaderna i de lokala tolkningarna och de olika tillämpningarna av statens nya styrdokument för svensk lärarutbildningen med avseende på skönlitteraturen. Också det mångkulturella samhället och dess inverkan på undervisningen får sin belysning. Många av dagens studenter är själva en produkt av detta samhälle, vilket får konsekvenser för skönlitteraturens villkor i skolan och inom universitetet. En allt större mängd ungdomar, som skulle kunna betecknas som "postnationella", har utvecklat egna livsmönster. Dessa ungdomar anammar inte utan vidare de sedvänjor och normer som utgår från nationella kulturella referensramar, något som gör att dagens lärare måste vara medvetna om sin roll som brobyggare mellan nationer.

Nya textvärldar

Inom projektet har redan en avhandling skrivits av Annette Årheim. Den lades fram 2007 vid Växjö universitet och har titeln *När realismen blir orealistisk. Litteraturens "sanna historier" och unga läsa- res*

tolkningsstrategier. Årheim har studerat attityder och litteratursyn hos gymnasieelever i ett komparativt mediehistoriskt och intermedialt perspektiv. Hennes undersökning visar hur den informationstekniska utvecklingen, den s.k. digitala revolutionen, skapat nya textvärldar och en ny miljö för det skrivna ordet. En bok studeras ofta via andra medier såsom dramatiseringar och filmatiseringar. Årheim tar upp en viktig aspekt på läsning som framförallt gäller dagens ungdomar och särskilt de gymnasieelever som hon följt under tre år. De har en särskild förkärlek för litteraturens s.k. "sanna" historier, berättelser som sägs handla om verkligheten, det som brukar kallas faktion. Men i dagens mediekultur tenderar gränserna mellan fakta och fiktion alltmer att lösas upp, något som lett till stora svårigheter för eleverna i deras läsning av skönlitteratur och ställt många svensklärare inför didaktiska utmaningar.

Årheim försöker ge en förklaring till ungdomarnas intresse för den samtidslitteratur som har anspråk på att skildra "verklighet" och "sanning". Hon behandlar också hur elevernas tolkningsstrategier för dessa samtidsberättelser, t.ex. Liza Marklunds *Gömda*, inverkar på deras förståelse för äldre klassisk fiktion inom den realistiska genren. Den gymnasieklass Årheim studerat hade bl.a. fått läsa Emile Zolas *Thérèse Raquin*. Mötet med denna 1800-talsroman gav för många av de bildmediepräglade ungdomarna upphov till betydande tolkningssvårigheter. De uppfattade Zolas naturalistiska roman som i hög grad "orealistisk". Determinismen och detaljrikedomen hos Zola fyllde dem med olust, ibland rentav äckel. De förstod inte eller fick inte möjlighet att förstå författarens intentioner med sin roman.

I en artikel i den antologi som blir ett resultat av arbetet inom projektet diskuterar Årheim i vad mån det går att finna ett samband mellan ungdomars medievanor och deras utvecklande av s.k. narrativ fantasi. En sådan positiv samvariation går att finna enligt Årheim, som diskuterar och problematiserar värdet av erfarenheter av skönlitterär läsning. Studien bygger på intervjuer och samtal med

yrkesverksamma svensklärare, svensklärarstudenter och gymnasieelever. Det finns bland lärare ett allt större tvivel på nyttan av att påtvinga gymnasieelever läsning av traditionella texter. Det vidgade textbegreppet har medfört en osäkerhet om litteraturens självklara status inom svenskämnet, och mycket tyder på att litteraturundervisningen inom svenskämnet står inför en legitimitetskris. En enkät som Årheim lät eleverna besvara vid tre tillfällen under sina tre gymnasieår visar att fjorton av tjugofem elever läser mindre skönlitteratur i slutet av sina studier än i början, ett resultat som kan ses som ett misslyckande för svenskundervisningens förmåga att väcka och utveckla läslust hos eleverna.

Blivande svensklärares läsvanor

Årheim har alltså studerat läsvanorna bland gymnasister, men också de blivande svensklärarnas läsvanor har uppmärksammats inom projektet. En viktig pilotstudie är den enkätundersökning som genomfördes med ett antal studenter som påbörjade sin lärarutbildning i ämnet svenska vårterminen 2004. Den enkäten har sedan utarbetats ytterligare och genomförts år 2004 och 2006 vid sju lärosäten. Könsfördelning, ålder, nationellt ursprung, gymnasieutbildning och formell kompetens i svenska kartlades bland annat. Enkätresultaten har gjort det möjligt att få fram en översiktlig bild av hur litteraturen hanteras i skolan och vilka föreställningar som finns kring svenskämnet. Den ger också en uppfattning om vilka de blivande svensklärarna är och i vad mån de identifierar sig som litteraturläsare, något som Margareta Petersson diskuterar i sitt antologibidrag.

Enkäterna som genomfördes i en institutionell kontext, i början av professionsutbildningen, besvarades av drygt 400 studenter, varav 80 % var kvinnor och 60 % var född på 1980-talet. Åtminstone hälften av de blivande svensklärarna har en klart positiv hållning till läsning. Mindre än 10 % uppgav att de aldrig läser skönlitteratur på fritiden. Något förvånande är det en högre andel män än kvinnor

som läser skönlitteratur varje dag. Enligt andra läsaneundersökningar är det kvinnorna som är de mest läsande. Studenter som utbildas för att arbeta med yngre barn tycks ha ett svagare litteraturintresse än de som tänker sig att undervisa i grundskolans senare år eller på gymnasiet. En tredjedel läser skönlitteratur varje dag, och läspreferenserna är individuellt präglade, medan 8 % av studenterna aldrig läser skönlitteratur.

De blivande lärarna fick också berätta om hur de upplevt sin egen litteraturläsning i gymnasiet. Hur motiverades den av lärarna? Lärarnas motiveringar – allmänbildning, litteraturkunskap, språkutveckling – kan jämföras med studenternas egen syn på litteraturläsningen inom svenskämnet. De betonade framförallt kunskapsmålen med läsningen. Endast en femtedel läste för sin egen skull, för att få förståelse för andra människor eller för att utveckla inlevelseförmåga och fantasi. Det är vidare tydligt att det inte är någon självklarhet att svenskämnet identifieras med skönlitteratur. Uppfattningen om skönlitteraturens funktion i skolan är för det mesta utpräglat pragmatisk och instrumentell. Litteraturläsning ses mer sällan som en aktivitet som bidrar till kritisk reflektion och vidgade vyer. Någon renodlat estetisk läsning, en läsning där uppmärksamheten riktas mot den litterära textens form förekommer inte särskilt ofta i skolan, om man ska döma efter enkätsvaren.

Sammanfattningsvis visar resultaten från dessa enkäter att studenternas litteraturerfarenheter många gånger är mycket begränsade, även om de som grupp är betydligt mer positiva till litteratur än befolkningen i stort. Den typiska svenskläraren framtonar som en 28-årig svensk kvinna som gått samhällsprogrammet på gymnasiet och ofta har en positiv inställning till skönlitteratur.

Lärarnas textval

Vilka är de aktiva lärarnas egna erfarenheter av läsning och hur kan dessa påverka deras textval i den egna undervisningen? Lars Brink har studerat vad som avgör lärarens val av texter i undervisningen.

Han granskar den komplexa process som rör både den enskilda individens egna val och dynamiken mellan den individuella läraren och arbetslagets kollektiv.

Hur socialiseras lärare genom tidiga livserfarenheter, genom utbildning och yrkesverksamhet till att göra bestämda textval? Hur ser deras läsarkarriärer ut, d.v.s. hur tillägnar de sig sina professionssinriktade litterära preferenser?

Via enkäter och intervjuer har Brink undersökt dels lärarnas egna läsminnen till och med 16 års ålder och dels den litteratur de vill använda i sin egen undervisning. I vad mån kan man hos lärarna finna en barndomens gemensamma kanon, och vad har påverkat lärarna när de i dag gör sina textval i skolan? Vad som framkommit är bl.a. att lärarna i sina val av litteratur i skolan ofta är påverkade av vad de själva tyckte om att läsa som barn. Anmärkningsvärt är att lärarutbildningen inte alltid haft så stor betydelse för lärarnas textval. Däremot har den kompetensutveckling man fått vid studiedagar ansetts värdefull, och betydelsen av författarböcker framhålls av många. Textvalet styrs kanske främst av lärarens egna undervisningserfarenheter. Skolbibliotekarien är förstås en mycket viktig resurs, och inspiration kan man också få genom projekt av olika slag, lokala eller nationella. Vad som vidare framkommit i Brinks studie är att ingen lärare nämner facktidsskrifter som *Skolvärlden*, *Lärartidningen* eller *Svenskläraren* som viktiga inspirationskällor när det gäller att få kunskap och tips om nyutkommen litteratur. Inte heller nämns eget studium av facklitteratur. Brink har också studerat hur läroplanens betoning av det mångkulturella samhället och vikten av genusmedvetenhet slagit igenom i lärarnas textval. Han har därvid funnit att genusaspekterna uppmärksammas mer än det mångkulturella.

Interkulturell förståelse via nätburet samtal och olika tolkningar av Andersens 'Den lilla sjöjungfrun'

Andra studier ägnas blivande lärares tolkning och respons på skön-

litteratur. I centrum för Ulla Lundgrens undersökning står den interkulturella dialogen såsom den tar sig uttryck i ett nätburet samtal, där svenska blivande lärare och amerikanska redan verksamma lärare som gick en fortbildningskurs diskuterar några skönlitterära texter.⁹ Lundgren diskuterar möjligheten att inom lärarutbildningen utveckla interkulturell förståelse genom att studenter med olika kulturbakgrund får diskutera de tankar som läsningen av en skönlitterär text väcker. Samtalet har i detta fall skett i form av skriftlig e-kommunikation, och det ingick i en obligatorisk kurs i deras utbildning.

Mitt eget bidrag till den planerade antologin är en receptionsstudie av H C Andersens saga 'Den lilla sjöjungfrun'. Några grupper blivande lärare hade fått läsa H C Andersens saga om sjöjungfrun med syftet att skriftligt ge sin syn på vad de uppfattade som viktiga teman i denna saga. Undersökningen var en del i ett större projekt som några franska pedagoger vid Institut National de Recherche Pédagogique tagit initiativ till i samband med firandet av tvåhundraårsminnet av H C Andersens födelse år 2005. I det franska projektet ville man studera receptionen av 'Den lilla sjöjungfrun' såväl bland små barn i femårsåldern som bland universitetsstudenter.¹⁰

'Den lilla sjöjungfrun' hör till kulturarvet i Frankrike såväl som i världen i övrigt. Alla tror sig känna till denna historia, men känndomen grundar sig oftast på olika bearbetningar i form av bilderböcker, tecknade serier och inte minst på Walt Disneys film- och serieversion. Andersens text väcker flera frågor – existentiella, filo-

⁹ De texter som diskuterades var utdrag ur två romaner, Mikael Niemis *Musik från Vittula* och Sandra Cisneros *The house on Mango Street*. Den svenska romanen lästes i engelsk översättning.

¹⁰ Institutet i Lyon samarbetade även med olika lärarutbildningar i Frankrike, med några franska universitet samt även med forskare från andra länder, däribland Sverige. Totalt ett tiotal forskare från andra, främst franskspråkiga länder, hade tagit upp Andersens saga bland elever på olika stadier.

sofisk-religiösa, estetiska och kulturella. Hur skulle detta hanteras i undervisningen och hur skulle eleverna reagera inför en text av detta slag? Överlag mötte de franska lärarna ett starkt gensvar från eleverna som fascinerades av sjöjungfruns öde. Även de små barnen i fem- sexårsåldern var intuitivt lyhörda och känsliga för de offer den lilla sjöjungfrun gör för sin kärleks skull. Tonåringarna kunde i sagan uppleva den separationsångest de själva erfarit inför att behöva lämna sin familj och hemmiljö. Inför de kroppsliga förändringar som sjöjungfrun genomgår kände flera unga flickor igen sin egen kroppsutveckling och kunde också diskutera detta. Endast en del pojkar i tonåren var genomgående negativa: "Det är botten, det är en berättelse för flickor!"

Liksom i Frankrike var det få svenska studenter som visste vad Andersens saga 'Den lilla sjöjungfrun' egentligen handlar om. För det mesta kände de endast till Walt Disneys version. Många blev därför förvånade när de läste Andersens saga och upptäckte hur annorlunda den är. En student framhöll: "Efter att mer eller mindre ha vuxit upp med filmen blev Andersens saga en stor besvikelse för mig." Uppfattningarna om den lilla sjöjungfruns karaktär gick isär och pendlade mellan att se henne som en självständigt agerande hjältninna eller som en drömsk och naiv person som söker något ouppnåeligt. Hennes längtan är orealistisk, hävdar många. "Hur kan hon ha blivit så bortskämd? Är det fadern som daltat med henne eller är det farmor som inte varit tillräckligt sträng", frågar sig en annan student.

Bland de teman som urskildes i sagan nämndes kärleken, döden och religiositeten, främst strävan efter ett evigt liv. Många knyter an till genusaspekter i sin kritik av de stereotypa könsroller som sagan ger uttryck för. Sagans offerproblematik sågs ofta i ett genusperspektiv. Den lilla sjöjungfrun tar på sig en typisk uppoftande kvinnoroll. En student betonar hur Andersen i sina sagor vänder på traditionella mönster. Det är faktiskt sjöjungfrun som räddar prinsen och inte tvärtom. En stor del av studenterna tar upp sagans rele-

vans för dagens samhälle. I sagan gestaltas en tonårsproblematik med relevans även idag, framhåller studenterna. "Identitet och tillhörighet är väldigt viktigt i början av tonåren och det är just detta som jag tycker präglar den här sagan. Vem är jag och var hör jag hemma? Vad är viktigt i livet och var hittar jag trygghet och tillfredsställelse?" Berättelsen illustrerar en konfrontation mellan två kulturer och två skilda världar, anser studenterna. Sjöjungfrun är beredd att ge upp sin egen kultur för att få tillträde till en annan. Sagan ses alltså i ett interkulturellt perspektiv och relateras på ett intressant sätt till vårt mångkulturella samhälle. Liksom i den franska undersökningen var de svenska studenterna observanta inför textens mångtydighet. En skillnad är dock att studenterna i Sverige tycks ha varit mer benägna än de franska eleverna att ta upp genusaspekter och diskutera den lilla sjöjungfruns situation som ung flicka och kvinna.

Litteratursyn i några läroböcker och studenternas performanskunskap

I två andra studier är det läromedel som studeras, dels de arbetsuppgifter om litteratur som ingår i fyra aktuella läroböcker i svenska för gymnasieskolan, dels några böcker om litteraturredaktik som ofta används inom utbildningen av svensklärare. Sten-Olof Ullström har granskat hur läroböcker i svenska för gymnasieskolan behandlar skönlitteratur, litteraturkunskap och litteraturhistoria. Han tittar framförallt på de studiefrågor och diskussionsfrågor eller förslag till arbetsuppgifter som ingår i läromedelspaketen. Syftet är att komma fram till den litteratursyn som i praktiken förmedlas genom olika frågetyper. Det finns, menar flera forskare, en uppgiftskultur i skolan som det är viktigt att belysa. Vad i texten är det som läroböckernas uppgifter riktar in sig på? Vilken litterär kompetens är det som prioriteras och vilken läsart uppmuntras?

Ullström ger exempel på olika typer av frågor och uppgifter. En del frågor försöker dra in läsaren i en fördjupad tolkningsprocess.

Ofta apostroferas eleven direkt genom ett du-tilltal. Det finns också uppgifter av allmän art som saknar referenser till den skönlitterära texten. En stor del av frågorna är rena kontroll- och läsförståelsefrågor, vilket kan ses som problematiskt då de uppmuntrar en icke-litterär läsart. De är exempel på vad man kan kalla slutna frågeställningar som inte uppmärksammar läsarens egna erfarenheter i någon nämnvärd grad. I många uppgifter kan man lägga märke till en påfallande personfixering. Studiet av litterära texter eller författarskap hamnar i bakgrunden och blir i praktiken ett studium av personer, "intressanta" personligheter. Flera uppgifter handlar mer om att eleverna arbetar med egna texter än med den aktuella litterära texten. Läser man i undervisningen kärleksdikter kan eleven få i uppgift att själv skriva en kärleksdikt. Detta behöver givetvis inte vara något fel i sig, även om analysen av den skönlitterära författarens dikt då obestridligen hamnar i skymundan.

Eftersom läroböcker behövs som redskap och kommer att spela roll även i framtiden, är det angeläget att man diskuterar frågekulturens potential som litteraturpedagogiskt redskap. Visserligen lyfter lärare själva sällan fram läroböckernas roll när de beskriver sin undervisning, men många undersökningar visar trots det att läroboken har en central roll i undervisningen. Därför är det något förvånande att den ämnesdidaktiska forskningen om läroböckers innehåll och funktion hittills varit förhållandevis blygsam, åtminstone vad gäller svenskämnet.

Inom svensklärarutbildningen är det två litteraturredaktiska inriktade böcker som ofta läses, Aidan Chambers *Böcker inom oss* och Gunilla Molloy's *Reflekterande läsning och skrivning*. Det har Maria Ulf-gard kunnat konstatera genom ett studium av litteraturlistor vid nio lärarutbildningar i landet. I sin undersökning granskar hon hur författarna till dessa böcker ser på skönlitteraturens roll i klassrummet. Vilken bild av elever som tolkare av skönlitteratur ger de, och vilken syn på texten och på textanalys kommer till uttryck i böckerna? Chambers syfte är att visa den roll boksamtalet kan ha för att göra

barn och ungdomar till reflekterande och tänkande läsare. Boksamtalet kan under strukturerade former tillvarata och stärka elevernas förmåga att uppfatta texters skilda uttryckssätt och innebörder. Molloy propagerar i sin bok, som bygger på hennes egen erfarenhet av undervisning i svenskämnet i grundskolans senare år, för att läsning och skrivning ska integreras. I det textanalytiska arbetet bör man enligt Molly sträva efter att förena intellekt och känsla. Chambers och Molloy ger olika perspektiv och presenterar skilda strategier att förhålla sig till i litteraturundervisningen, vilket enligt Ulf-gard kanske kan bidra till att de blivande svensklärarna själva stimuleras till att utveckla och reflektera över sin undervisning.

Svenskläraryrket rymmer ett dilemma därigenom att den både är inriktad mot didaktik och mot litteraturvetenskap. Detta tar Staffan Thorson fasta på i en studie där han diskuterar den litterära textens status. Han resonerar också kring frågan hur man i svenskläraryrket ska kunna kombinera en kritisk, analytisk skolning med en som har elevläsaren i fokus? Hur ska den blivande svenskläraren förberedas för möten med alla elever, alla typer av texter och alla slags läsningar av litterära texter? Thorson har låtit fyrtiotta blivande svensklärare besvara en enkät där de ställts inför tänkta elevfrågor såsom: "Varför ska jag läsa skönlitteratur?" Studiens resultat visar vikten av att svenskläraryrket även innehåller teoretiska moment. Studenternas svar röjer ofta en oförmåga eller en ovilja att utgå från den s.k. performanskunskap som utbildningen gett. Det finns hos dem en stor osäkerhet om varför man ska läsa skönlitteratur i skolan. Deras svar är ofta standardiserade och återger vad som står i styrdokumentet såsom läro- och kursplaner. Här står svenskläraryrket onekligen inför problem och utmaningar som behöver åtgärdas.

Sammanfattningsvis behandlas inom projektet "Den skönlitterära texten i skola och läraryrket" svenskläraryrket på olika nivåer, utifrån både ett lärar- och ett elevperspektiv. Projektets övergripande tema är läsning, och som framgått beaktas såväl lära-

res och universitetsstudenters som elevers syn på litteratur. Skilda läsararter och litteratursyner diskuteras liksom den textanalys som bedrivs inom ämnet litteraturvetenskap. Det görs analyser av läromedel som används såväl i skolan som i universitetsutbildningen, och även olika undervisningsformer studeras. Metodiskt bygger forskningen inom projektet till stor del på enkäter och intervjuer men också på klassrumsobservationer, diskursanalyser, receptionsstudier och textanalyser av styrdokument och skönlitterära texter.

De resultat som framkommit kan förhoppningsvis öka förståelsen för litteraturens funktion på olika stadier i skolan och ge insikter om hur svensklärarutbildningen bättre kan förbereda studenterna att hos sina kommande elever utveckla en begrundande och kritisk men också lustfylld läsart. De tidigare avhandlingar som getts ut inom ämnet svenskdidaktik har ofta pekat på den konflikt som finns mellan vad lärarna vill förmedla till eleverna och elevernas egna preferenser. Det handlar om en kollision mellan två olika sätt att se på litteratur och kultur. Diskrepansen mellan lärarnas syn på svenskämnet och elevernas är många gånger betydande.¹¹

Projektet kan också ses som en del i en vidare diskussion om konsten som kunskapsform och livsinnehåll. Litteraturens roll i samhället har på många sätt marginaliserats, vilket också märks i skolan. Det finns i dagens skola inte något utrymme för nyanser eller variationer, och endast några få genrer och stilar släpps in i klassrummen. Det anser bl.a. litteraturvetaren Jan Thavenius, som skrivit mycket om estetik och lärande i allmänhet och om kultur i skolan i synnerhet. Skolans kultursyn beskrivs av Thavenius som svartvit och tillbakablickande. Utrymmet för att framföra avvikande eller till och med kontroversiella åsikter borde vara mycket större liksom möjligheterna att pröva olika sätt att beskriva och tolka verkligheten.¹² Thavenius skiljer mellan den "modesta estetiken",

¹¹ Se t.ex. Christina Olin-Scheller, *Mellan Dante och Big Brother*, 20006.

¹² Jan Thavenius, 'Den modesta estetiken', *Skolan och den radikala estetiken*, red.

som är den som dominerar i skolan, och den “radikala estetiken”, som står för konstens kamp för inre och yttre frihet.¹³ Den radikala estetiken skulle utan tvekan behöva komma in mer i skolan, inte bara i den döende Hasses sjukrum i Wijikmarks roman som det inledningsvis refererades till.

Referenser

- Brink, Lars: ‘Konsensus om kanon’, *Kanon och tradition. Ämnensdidaktiska studier om fysik-, historie- och litteraturundervisning*, red. Lars Brink & Roy Nilsson, Gävle: Lärarutbildningens skriftserie nr 2, 2006.
- Nordin, Svante: *Humaniora i Sverige. Framväxt, guldålder, kris*, Stockholm: Atlantis, 2008.
- Olin-Scheller, Christina: *Mellan Dante och Big Brother. En studie om gymnasisters textvärldar*, Karlstad: Karlstad University Studies, 2006.
- Persson, Magnus: *Varför läsa litteratur? Om litteraturundervisning och den kulturella vändningen*, Lund: Studentlitteratur, 2007.
- Thavenius, Jan: ‘Den modesta estetiken’, *Skolan och den radikala estetiken*, red. Lena Aulin-Gråhamn, Lund: Studentlitteratur, 2004.
- Wijikmark, Carl-Hening: *Stundande natten*, Stockholm: Norstedts, 2007.
- Wikström, Cecilia: ‘Skapa svensk litteraturkanon’, *Sydsvenska Dagbladet* 22/7 2006.

Lena Aulin-Gråhamn, 2004, s. 84, 92, 97 ff. , 111.

¹³ Ibidem, s. 100, 102.